

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه الزهراء (س)

دانشکده الهیات

پایان نامه

جهت اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد

رشته الهیات گرایش ادیان و عرفان

عنوان

فلسفه و نحوه‌ی آفرینش در آیین هندو با استناد به ادبیات ودایی

استاد راهنما

دکتر نوری سادات شاهنگیان

استاد مشاور

دکتر لیلا هوشنگی

دانشجو

اعظم مؤمنی فر

بهمن 1391

کلیه ی دستاوردهای این تحقیق متعلق به دانشگاه الزهراء (س)

است.

تقدیم بہ پدر و مادر

بہ پاس زحمت و حمایت مہی بی دینشان

سپاس و قدردانی فراوان

از اساتید بزرگوار، خانم دکتر شاهسنگیان و خانم دکتر موسی،

که با راهنمایی‌های خویش روشنگر مسیرم بودند و بی دریغ دانسته‌های خویش را در اختیارم نهادند.

چکیده

در این رساله به بحث پیرامون موضوع آفرینش و بررسی مسائل مربوط به آن شامل منشأ، نحوه و فلسفه‌ی آفرینش و نیز غایت خلقت انسان در آیین هندو و از منظر ادبیات ودایی پرداخته می‌شود. مطالعه در ادبیات ودایی در باب منشأ و نحوه‌ی آفرینش نشان می‌دهد که اندیشه‌های مطرح شده پیرامون منشأ جهان در آیین هندو دارای یک پیشرفت مستمر و مداوم است، بدین معنا که از نظراتی خام و نامرتب با هم به سوی اندیشه‌های پیراسته و جامع‌تر پیش می‌رود و در حالی که در ابتدا عناصر عینی و مادی، همچون آب و آتش و ... را به عنوان اصول منشأ جهان برمی‌شمارد که سایر چیزها از آن تدریجاً پدید می‌آیند، هر چه پیش می‌رود اصول منشأشناسانه‌ی آن انتزاعی‌تر و پیچیده‌تر می‌گردد، همچون عدم، برهمن و ... این اصول به واسطه‌ی تغییر شکل خویش، همراهی با اصلی دیگر، یا قربانی کردن خویش و ... جهان را به وجود می‌آورند. نظرات پیرامون فلسفه‌ی آفرینش نیز همچون اندیشه‌های مربوط به منشأ جهان متنوع و گونه‌گون است؛ در حالی که برخی متفکران معتقدند خداوند هیچ انگیزه‌ای جز بازی و تفریح در خلق جهان نداشته است، برخی دیگر برآنند که آفرینش جهان یک ضرورت اخلاقی است تا زمینه برای کمال انسان فراهم گردد. بررسی این آثار پیرامون غایت مترتب بر آفرینش انسان نیز گواه این هستند که از آن جا که آدمی دارای اراده و اختیار است، هدف اصلی زندگانی‌اش را تلاش جهت دستیابی به جاودانگی منظور می‌کند. گاهی انجام شعائر و اجرای قربانی راه دستیابی به هدف دانسته می‌شود و گاهی یگانه راه مناسب، شناخت نفس معرفی می‌شود و شرایطی همچون توجه به درون، عشق و ارادت به خداوند و ... برای کسب این شناخت ضروری دانسته می‌شود. اعمال، رفتار و امیال و ... آدمی، در برهه‌ای از زمان، موانع بزرگی جهت رهایی از تناسخ و ثمرات کرمه‌ها و دستیابی به جاودانگی، که همانا اتحاد با خداوند است، محسوب می‌شوند؛ اما وقتی آدمی به رهایی دست می‌یابد شک و تردیدهایش برطرف شده، امیالش ارضاء می‌گردند و اعمالش نیز بی‌تأثیر می‌شوند.

کلمات کلیدی: ادبیات ودایی، آفرینش، مایا، لی‌لا، کرمه، موکشا.

فهرست اجمالی

صفحه	عنوان
1	فصل اول: کلیات.....
2	فهرست تفصیلی.....
4	1-1- مقدمه.....
6	2-1- درباره‌ی پایان نامه.....
11	3-1- مباحث مقدماتی.....
27	فصل دوم: منشأ و نحوه‌ی آفرینش در ادبیات ودایی.....
28	فهرست تفصیلی.....
33	1-2- مقدمه.....
34	2-2- کیهان پیدایی.....
88	3-2- کیهان شناسی.....
94	4-2- جمع بندی.....
96	فصل سوم: فلسفه‌ی آفرینش عالم در ادبیات ودایی.....
97	فهرست تفصیلی.....
100	1-3- مقدمه.....
101	2-3- توصیف برهمن.....
105	3-3- رابطه‌ی برهمن (خداوند) و جهان.....
107	4-3- جهان، تجلی یا واقعیت.....
113	5-3- دیدگاه برخی مکاتب هندی در خصوص جهان.....
136	6-3- انسان شناسی.....
144	7-3- جمع بندی.....
146	فصل چهارم: هدف از آفرینش انسان در ادبیات ودایی.....
147	فهرست تفصیلی.....
150	1-4- مقدمه.....
151	2-4- جهان: جایگاه رنج یا شادمانی؟.....

154	3-4- ماهیت رنج.....
166	4-4- سیر نفس در سلسله مراتب هستی .....
171	5-4- انسان: مجبور یا مختار؟ .....
173	6-4- جاودانگی، غایت مطلوب .....
177	7-4- روش‌های دستیابی به هدف .....
193	8-4- موانع دستیابی به هدف .....
198	9-4- نتایج دستیابی به هدف .....
201	10-4- جمع بندی .....
204	علایم اختصاری .....
206	فهرست منابع .....

کلیات

فهرست تفصیلی

عنوان	صفحه
1-1-1- مقدمه	4
2-1- درباره‌ی پایان نامه	6
1-2-1- گذری بر فصل‌ها	6
2-2-1- مسأله‌ی پژوهش و ضرورت انجام آن	8
3-2-1- مسأله‌ی اصلی و تبیین آن	9
4-2-1- پرسش‌های پژوهش	9
5-2-1- فرضیه‌های پژوهش	10
6-2-1- پیشینه‌ی پژوهش	10
3-1- مباحث مقدماتی	11
1-3-1- متون مقدس هندو	11
1-1-3-1- متون شروتی	11
2-1-3-1- متون سمریتی	12
2-3-1- ادبیات ودایی	12
3-3-1- تقسیم بندی ادبیات ودایی	12
1-3-3-1- سمهیتاها	13
الف) ریگ ودا	13
ب) یجورودا	14
ج) سامه ودا	15
د) اتروه ودا	16
2-3-3-1- براهمنه‌ها	17
3-3-3-1- آرنیکه‌ها	18
4-3-3-1- اوپه‌نیشدها	19
الف) واژه‌ی اوپه‌نیشد	20
ب) تاریخ اوپه‌نیشدها	21
ج) تعداد اوپه‌نیشدها	22

22 ..... (د) اوپه‌نیشده‌های اصلی

25 ..... (ه) تقسیم بندی اوپه‌نیشده‌ها

1-1- مقدمه

انسان نیز مانند دیگر موجودات زنده، برای بودن و ماندن تقلا و مبارزه می‌کند؛ لیکن برخلاف موجودات پایین‌تر، که تلاش آنان کمابیش کورکورانه و بدون هرگونه برنامه یا هدف آگاهانه و بیشتر بر پایه‌ی غریزه است، انسان دارای نعمت والای اندیشه و هوشمندی است. او با این نعمت، شرایط و معنای تلاش خویش را می‌فهمد و برنامه‌هایی طرح و ابزارهایی تولید می‌کند که از پیروزمندی‌اش در این مبارزه - مبارزه برای بودن - اطمینان یابد. انسان خواهان این است که زندگانی‌اش را در پرتو دانش راه ببرد، دانش درباره‌ی خویش و جهان پیرامونش.¹ چنان که یک نویسنده‌ی انگلیسی بیان می‌کند: "انسان‌ها بر اساس فلسفه‌ی حیات خویش و فهمی که از جهان دارند، زندگی می‌کنند. این حتی درباره‌ی کم فکرترین اشخاص نیز صادق است. غیر ممکن است که بدون یک متافیزیک زندگی کرد. اختیار و اراده‌ای که در ما هست، گزینش میان یک نوع متافیزیک یا هیچ متافیزیک نیست، بلکه میان یک متافیزیک خوب و یک متافیزیک بد است."²

از این رو کیهان‌شناسی³ چارچوبی از مفاهیم و روابطی است که انسان ایجاد می‌کند، به این منظور که نظم قابل توصیفی را بر جهان به عنوان یک کل، که خود نیز یکی از عناصر آن

---

¹. چاترچی، ساتیش چاندرا و داتا، موهان دریندا، معرفی مکتب های فلسفی هند، مترجم: فرناز ناظرزاده کرمانی، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، چاپ اول، 1384، ص 77.

². همو، ص 78 به نقل از Aldous Huxley, *Ends And Means*, p.252

³. Cosmology

است، حاکم نماید. کیهان شناسی در وسیع‌ترین معنای کلمه، شاخه‌ای از علم است که با جهان به عنوان یک نظام سامان‌مند سروکار دارد و منشأ شناسی^۱، وجودشناسی^۲ و غایت شناسی^۳ از شاخه‌های مرتبط با آن هستند که به ترتیب با مسایل مربوط به منشأ، سرشت باطنی و هدف جهان سروکار دارند.^۴

آیا جهان آفریدگاری دارد؟ ماهیت این جهانی که انسان در آن می‌زید، چیست؟ ماهیت راستین انسان چیست؟ انسان در پرتو معرفتی که درباره‌ی خود، جهان و خدا دارد، چگونه باید زندگی کند؟ پایان حیات چیست؟ و ... این‌ها چند پرسش از میان مسایل بسیاری است که ذهن آدمیان را از دیرباز - شاید از آغاز پیدایش تمدن تا کنون - به خود مشغول داشته است.^۵ پاسخ به این سؤالات، در نوع نگاه و جهان بینی آدمی تأثیر بسزایی دارد و از این رو پرسش‌هایی بنیادی هستند. این مسایل طبیعتاً ذهن متفکران هندی را نیز در طول دوران‌های مختلف به خود معطوف کرده است که در نتیجه‌ی آن نظریه‌های کاملاً متفاوتی به وجود آمده است.^۶ از آن جا که بیان این نظریه‌ها با استناد به کتب مقدس هندو است و از سویی تعداد این متون نیز بسیار زیاد است، لذا با اکتفاء کردن به برخی از این متون، که به طور کلی ادبیات ودایی خوانده می‌شوند، سعی شده است تا به بیان این نظریه‌ها پرداخته شود.

یکی از خصوصیات منشأشناسی جهان در آیین هندو، این است که معمولاً با الفاظ مبهم و گاهی غیر قابل فهم، تبیین شده‌اند. شاید یکی از دلایل این امر این باشد که طبیعت چنین رخدادی به خودی خود بسیار پیچیده است و فهم آن برای انسان‌هایی که هیچ کدام در آن زمان موجود نبوده‌اند، بلکه به عنوان جزئی از جهان، خود محکوم چنین واقعه‌ای هستند، بسیار سخت است. تنوع و گستردگی نظرات مختلف و بعضاً متعارض را می‌توان خصوصیت دیگر منشأشناسی جهان در این آیین دانست. سروده‌ها و عبارات زیاد و متنوعی چگونگی ایجاد جهان و شکل گیری طبقات مختلف موجودات را توضیح داده‌اند، اما این تبیین‌ها را نمی‌توان به صورت یک نظریه‌ی واحد ارائه داد. به این مطالب، سخت بودن فهم زبان متون باستانی را نیز

---

1 . Cosmogony

2 . Ontology

3 . Teleology

4 . Bhattacharyya, Narendra Nath, *History Of Indian Cosmogonical Ideas*, Munshiram Manoharlal, Delhi, 1971, p.VII

5 . چاترجی و داتا، معرفی مکتب‌های فلسفی هند، ص 78.

6 . Bhattacharyya, *Ibid*, p.1

باید بیافزاییم؛ یعنی به طور طبیعی فاصله‌ی زمانی ما با آن متون و تغییرات زبانی در این مدت، فهم مقصود این متون را دشوار می‌سازد. با این وجود، می‌توان چنین نتیجه گرفت که نظریات مطرح شده پیرامون منشأ جهان در آیین هندو، با روندی تکاملی همراه بوده و از اصلی مادی به سوی اصلی الاهی پیش رفته است. در دوره‌ی ودایی خدا در مقام ایجادکنندگی عالم، علت فاعلی نیست، اما در دوره‌ی اوپه‌نیشدی او علت مادی و فاعلی جهان است که بدون هیچ تغییری خودش را به صورت جهان درمی‌آورد. از آن جا که او به درون جهان راه پیدا کرده است می‌توان نتیجه گرفت که جهان واقعیت دارد و صرف خیال نیست. در حالی که گفته می‌شود او جهان را برای بازی و سرگرمی خویش آفریده است، برخی دیگر معتقدند خلق جهان یک ضرورت اخلاقی است تا انسان بتواند از طریق آن به کمال دست یابد. این کمال در دوره‌ی ودایی و براهمنه‌ای همان جاودانگی فیزیکی است که از رهگذر اجرای قربانی و انجام شعائر حاصل می‌گردد. اما در دوره‌ی اوپه‌نیشدی کمال انسان دستیابی به جاودانگی معنوی، که همانا اتحاد با خداوند است، در نظر گرفته می‌شود. در حالی که بر شناخت نفس و انجام یوگا و ... برای کسب جاودانگی تأکید می‌گردد، اجرای قربانی و انجام شعائر، به عنوان موانع دستیابی به هدف، مطرود دانسته می‌شوند. او که به جاودانگی دست یافته، خود را با خالق جهان یکی انگاشته و خویشتن را هم چون او خالق جهان می‌نامد.

1-2- دربارهی پایان نامه

1-2-1- گذری بر فصل‌ها

پژوهش حاضر مشتمل بر چهار فصل است. فصل اول شامل کلیات رساله یعنی مقدمه و طرح پژوهش (مشتمل بر اهداف و ضرورت پژوهش، مسأله‌ها و فرضیه‌های پژوهش و پیشینه‌ی موضوع) است. از آن جا که بررسی موضوع پژوهش مبتنی بر شناخت از متون مقدس هندو و به طور خاص ادبیات ودایی است، لذا در این فصل به معرفی این متون هم پرداخته شده است. در فصل دوم به بیان نظریه‌های مطرح شده پیرامون منشأ جهان و نحوه‌ی به وجود آمدن آن و نیز شکل ظاهری کیهان پرداخته شده است، چرا که جهت فهم رابطه‌ی آفریدگار و آفرینش و نیز فلسفه‌ی او از این خلقت، شناخت هر دو مورد لازم و ضروری است. از آن جا که ادبیات ودایی شامل سه دسته آثار - وداها، براهمنه‌ها و آرنیکه‌ها و اوپه‌نیشدها - است و نیز به

منظور دسته بندی نظریه‌ها و درک بهتر آن‌ها، این نظریه‌ها در سه بخش ودایی، براهمنه‌ای و اوپه‌نیشدی منعکس گردیده است. در برخی موارد نمونه‌هایی از اصل عبارات بیان شده در متون ودایی نیز ذکر گردیده است تا علاوه بر این که مطالب مطرح شده به طور مستند ارائه شود، خواننده نیز با زبان آن‌ها آشنا گردد.

فصل سوم شامل دو بخش است. در بخش اول ابتدا از رابطه‌ی جهان و آفریدگار آن، با استناد به ادبیات ودایی، سخن گفته شده است و پس از آن دیدگاه برخی مکاتب هندو در خصوص جهان و فلسفه‌ی آفرینش مورد بحث و بررسی قرار گرفته است، چرا که این مکاتب همه مرجعیت وداها را پذیرفته و با استناد به آن‌ها سخن گفته‌اند. بخش دوم این فصل هم به توضیح انسان و جنبه‌های وجودی او اختصاص یافته است، چرا که انسان یکی از اجزاء و مراتب این عالم دانسته می‌شود که همچون جهان می‌بایست ابتدا آن را شناخت تا بتوان پیرامون هدف خلقت او سخن گفت.

موضوع مورد بررسی در فصل چهارم غایت مترتب بر آفرینش انسان است. اما بحث نخست در این فصل بررسی دیدگاه هندوها، از منظر ادبیات ودایی، در خصوص این مطلب است که آن‌ها جهان را جایگاه رنج می‌دانند یا شادمانی؛ پس از آن ماهیت رنج، عوامل و نتایج آن، کرمه و تناسخ مورد بررسی قرار گرفته است. از دیگر مواردی که در این فصل به آن پرداخته شده است مجبور یا مختار بودن انسان و به تبع آن سیر نفس در سلسله مراتب این عالم است. آن‌گاه به بررسی غایت خلقت آدمی در سه دوره‌ی ودایی، براهمنه‌ای و اوپه‌نیشدی پرداخته شده است. راه‌های دستیابی به این هدف، عواملی که مانع تحقق هدف می‌گردند و همچنین نتایجی که فرد پس از دستیابی به هدف بدان نائل می‌شود، با استناد به ادبیات ودایی، نیز مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

آن چه در فصول این رساله باید مورد توجه قرار بگیرد، علائم اختصاری هستند که به عنوان منبع در پاورقی به آن‌ها ارجاع داده شده است. لیستی از این علائم در صفحه‌ی 204 رساله آمده است.

عدد رومی پس از علائم در مورد ریگ، اتروه و یجور ودای سفید و سیاه بیانگر شماره‌ی کتاب است. اما اعدادی که پس از آن آمده است در ریگ و اتروه ودا به ترتیب بیانگر شماره‌ی سرود و بیت آن است؛ این اعداد در یجور ودای سیاه بر بخش و شماره‌ی سرود دلالت دارند و در یجور ودای سفید تنها عددی که پس از عدد رومی می‌آید معرف شماره‌ی بیت است. اما از

آن جا که سامه ودا و سمهیتا سامه ودا به چند بخش تقسیم می‌شوند، عدد رومی بیانگر شماره‌ی آن بخش است و عدد پس از آن در هر دو اثر معرف شماره‌ی کتاب است. در سامه ودا پس از این عدد شماره‌ی فصل، کتاب و بیت می‌آید اما سمهیتا سامه ودا فاقد شماره‌ی فصل است. در مورد ریگ و اتروه ودا عدد رومی بیانگر شماره‌ی کتاب و اعداد پس از آن به ترتیب مربوط به شماره‌ی سرود و بیت آن هستند.

عدد رومی در براهمنه‌ها معرف شماره‌ی کتاب است و اعداد پس از آن به ترتیب بیانگر شماره‌ی فصل و سرود هستند، اما در شته پته براهمنه قبل از شماره‌ی سرود شماره‌ی براهمنه‌ای که سرود در آن واقع شده است، نیز ذکر می‌گردد.

در اوپه‌نیشدها عدد رومی معرف شماره‌ی فصل و اعداد پس از آن به ترتیب شماره‌ی بخش و سرود هستند. در مواردی هم که فقط دو عدد ذکر شده است عدد اول که رومی است بیانگر شماره‌ی فصل و عدد دوم شماره‌ی سرود است.

در این پژوهش سعی بر آن بوده است که از آثار اصلی و معتبر استفاده گردد، اما به دلیل عدم آشنایی به زبان ادبیات ودایی، که سنسکریت است، استفاده از آن‌ها امکان پذیر نبود؛ بدین دلیل از ترجمه‌ی این آثار به زبان انگلیسی استفاده شده است، که در این راستا می‌توان به کتب مقدس شرق که توسط ماکس مولر ویراستاری شده است، اشاره کرد. از این رو می‌توان گفت که منابع مورد استناد در این پژوهش، منابع درجه‌ی دو هستند. منابع دیگری که از آن‌ها استفاده شده است غالباً کارهایی در باب فلسفه‌ی هند است که توسط محققان برجسته‌ی این فن نظیر راداکریشنن، داسگوپتا، دوسن، هیری‌یانه نگاشته شده‌اند؛ برخی از این منابع به زبان فارسی ترجمه شده‌اند.

قابل ذکر است که این پژوهش از نوع بنیادی توصیفی است. گردآوری مطالب نیز به روش کتابخانه‌ای بوده است.

1-2-2- مسأله‌ی پژوهش و ضرورت انجام آن

بخش عمده‌ای از باورهای جوامع انسانی مبتنی بر جهان بینی آنها بوده و البته که هر یک از ادیان با ارائه‌ی آراء و تفاسیر خاص سهم ویژه‌ای در شکل بخشیدن به این باورها داشته‌اند. آفرینش از جمله مسایلی است که در هر دین و نظامی از اهمیت خاصی برخوردار است و لذا پژوهش حاضر به بیان دیدگاه‌های آیین هندو در خصوص مسأله‌ی آفرینش

می‌پردازد. از آن جا که تکثر و تنوع متون مقدس و اصلی هندو فراوان است و تقریباً در بیشتر آن‌ها مسأله‌ی آفرینش مطرح شده است، برای این منظور با استناد به ادبیات ودایی به بررسی فلسفه‌ی آفرینش و هدفی که انسان در این خلقت دنبال می‌کند، پرداخته خواهد شد. این پژوهش تحت عنوان "فلسفه و نحوه‌ی آفرینش در آیین هندو با استناد به ادبیات ودایی" کوششی برای شناخت منشأ و فلسفه‌ی آفرینش در دین هندو و هدف انسان در این آفرینش است.

1-2-3- مسأله‌ی اصلی و تبیین آن

فلسفه‌ی آفرینش هستی (جهان و انسان) بر اساس ادبیات ودایی چیست؟ موضوع آفرینش و چگونگی پیدایش جهان پرسشی است که در ادوار مختلف همواره ذهن بشر را به خود مشغول داشته است و انسان گاه به کمک خیال و گاه به نیروی عقل و اندیشه در پی یافتن پاسخ این پرسش بوده است.

با وجود طرح مسأله‌ی آفرینش در اکثر متون هندویی این مسأله ابهام آمیز به نظر می‌رسد و از انسجام کافی نیز برخوردار نیست، لذا سعی بر آن است که در این پژوهش منشأ آفرینش، مراحل مختلف پیدایش هستی، فلسفه‌ی پیدایش آن و نیز هدفی که انسان به عنوان یکی از مخلوقات آفرینش در این هستی دنبال می‌کند، در متون مقدس هندویی مورد بررسی قرار بگیرد. از آن جا که تکثر و تنوع متون هندویی فراوان است لذا در این راستا به ادبیات ودایی استناد می‌شود.

1-2-4- پرسش‌های پژوهش

1. منشأ آفرینش و چگونگی پیدایش مراحل مختلف آن بر اساس ادبیات ودایی چیست؟
2. فلسفه‌ی آفرینش (عالم) بنا بر ادبیات ودایی چیست؟
3. چه غایتی بر آفرینش انسان (به عنوان یکی از مخلوقات هستی) در این عالم مترتب است؟

1-2-5- فرضیه‌های پژوهش

1. نظریه‌ی مشخص و روشنی درباره‌ی آفرینش عالم در هندوئیسم وجود ندارد، اما به نظر می‌رسد عامل پیدایش جهان اقدام یک خدا یا مجموعه‌ای از خدایان بوده است؛ و این گونه به نظر می‌رسد که اعضای بدن یک قربانی اجزاء مختلف عالم را تشکیل می‌دهد و یا اینکه ابتدا آب آفریده می‌شود و سپس سایر چیزها از آن بوجود می‌آیند.
2. ظاهراً در نظر هندوان پیدایش عالم یک نوع ذوق هنری دانسته می‌شود که موقوف بر نوعی تفریح و لعبی عبث است و یا این جهان، ظاهر یا نمودی دانسته می‌شود که ساخته و پرداخته‌ی جهل انسان است؛ لذا آفرینش این عالم فلسفه‌ای به دنبال ندارد.
3. به نظر می‌رسد آزادی و نجات از گردونه‌ی باز پیدایی و رهایی از چرخه‌ی تناسخ و یا پیوند انسان (به عنوان جزئی از کل) با مبدأ، غایت حیات انسان در این دین باشد که البته در هر دوره دستیابی به این غایت به طرق خاصی صورت می‌پذیرد.

1-2-6- پیشینه‌ی پژوهش

با بررسی‌هایی که صورت گرفت، تا کنون پایان نامه و کار پژوهشی پیرامون این موضوع انجام نگرفته است؛ اما مواردی وجود دارد که موضوع آفرینش را تنها از باب منشأ مورد بررسی قرار داده است. به عنوان مثال: سید جعفر ساجدی دانشجوی ارشد دانشکده‌ی ادیان و مذاهب قم در پایان نامه‌ی خود که ترجمه‌ی کتاب *تاریخ نظریاتی در باب منشأ آفرینش* است به بررسی منشأ آفرینش در ادوار مختلف آیین هندو پرداخته است. آقای محمد صادق ابوطالبی نیز در مقاله‌ی "آفرینش در آیین هندو به روایت منوسمریتی" که در فصلنامه‌ی هفت آسمان به چاپ رسیده است، ترتب و ترتیب آفرینش موجودات را تنها از منظر منوسمریتی مورد بررسی قرار داده است. در مقاله‌ی "خداشناسی و جهان‌شناسی شنکره و رامانوجه" نوشته‌ی علی اصغر صادقی شهیر که در نیم سال نامه‌ی تخصصی پژوهشنامه‌ی ادیان شماره‌ی اول به چاپ رسیده، دیدگاه شنکره و رامانوجه درباره‌ی برهمن و صفات او، رابطه‌ی برهمن و جهان از نظر شنکره و رامانوجه، تفاوت‌های دیدگاه‌های آن‌ها، تکامل جهان و فنای آن از نظر شنکره و رامانوجه و انتقادات به دیدگاه شنکره درباره‌ی جهان مورد بررسی قرار گرفته است. از دیگر موارد مقاله‌ی "کیهان شناخت و فرضیه‌ی ادوار جهانی هندو" نوشته‌ی سید حسن حسینی است که در فصلنامه‌ی هفت آسمان شماره‌ی بیست به چاپ رسیده است.

1-3-1- مباحث مقدماتی

1-3-1- متون مقدس هندو

از آن جا که تفکر در هند برپایه‌ی متون آیین هندو - قدیمی‌ترین نوشته‌های مقدس موجود - شکل گرفته است، لذا نمی‌توان بدون مطالعه و شناخت این متون به نظریه‌های مطرح شده پیرامون جهان دست یافت.

عموماً اعتقاد بر این است که متون مقدس هندو کهن‌ترین اسناد مکتوب هند و اروپایی هستند، به طوری که تخمین تاریخ کهن‌ترین جزء این مجموعه دشوار است و گمانه‌هایی را هم که در این زمینه مطرح شده، نمی‌توان به طور قطع ثابت کرد، به طوری که ماکس مولر^۱ این تاریخ را 1200 ق.م و هوگ^۲ 2400 ق.م تخمین می‌زند.^۳ این متون محدودی وسیعی از ادبیات مذهبی را شامل می‌شوند که به زبان سنسکریت تألیف شده‌اند و به دو گروه اصلی تقسیم می‌شوند: شروتی^۴ و سمریتی^۵.

1-1-3-1- متون شروتی

واژه‌ی شروتی از ریشه‌ی "شرو"^۶ به معنای شنیدن و استماع کردن مشتق شده است، از این رو متون شروتی متونی هستند که به اعتقاد هندوها، خداوند آن‌ها را به فرزندانگن و اهل بصیرت (ریشی^۷ها) تعلیم داده و یا الهام کرده است. پس این متون هیچ گاه توسط انسان‌ها تألیف نشده (منشأ انسانی ندارند) بلکه فقط شنیده شده‌اند.^۸

---

¹ . Max Muller

² . Haug

³ . Dasgupta, Surendranath, *A History Of Indian Philosophy*, Cambridge University Press, London, 1922, Vol.1, p.10

⁴ . Śruti

⁵ . Smṛti

⁶ . Śru

⁷ . Rishi

⁸ . Dasgupta, *Ibid*, Vol.1, pp.11-12

1-3-1-2- متون سمریتی

سمریتی به معنای "به یاد آورده شده" در مقابل شروتی قرار دارد. از آن جا که این متون تنها به خاطر آورده می‌شوند، در معرض اشتباه و خطا قرار دارند؛ لذا متون سمریتی را در درجه‌ی دوم اهمیت قرار می‌دهند.^۱ گاهی نیز بدین دلیل که متون سمریتی تنها در بردارنده‌ی سنتی هستند که از حکمای گذشته به جای مانده است، متون شروتی را دارای اعتبار و مرجعیت بالاتری نسبت به متون سمریتی می‌دانند.^۲ تمامی کتاب‌های قانون، از جمله قانون مانو، سمریتی هستند.^۳

1-3-2- ادبیات ودایی

متون شروتی در معنای عام ودا^۴ خوانده می‌شوند، لذا ادبیات شروتی را ادبیات ودایی^۵ گویند. واژه‌ی ودا از ریشه‌ی "وید"^۶ به معنای دانستن مشتق شده و مراد از آن دانش و معرفت است که بعدها بر دانش مقدس تخصیص می‌یابد. ودا یک اثر ادبی منحصر به فرد نیست، بلکه مجموعه‌ی بزرگ ادبی است که در ازمنه‌ای دور سربرآورده و در طی قرون متمادی از نسلی به نسلی دیگر به صورت شفاهی و سینه به سینه انتقال یافته است.^۷

1-3-3- تقسیم بندی ادبیات ودایی

در یک تقسیم بندی، ادبیات ودایی مشتمل بر دو بخش است: کرمه کانده^۸ و جنانه کانده^۹. کرمه کانده بخش مربوط به قربانی‌ها، کاربردهای بسیار قدیمی و نسب نامه‌ی خدایان

^۱ . Ragozin, Zénaïde A, *Vedic India*, T. Fisher Unwin, London, 1895, p.123

^۲ . Macdonell, A. Arthur, *A History Of Sanskrit Literature*, D. Appleton, Newyork, 1900, p.35

^۳ . Ragozin, *Ibid*, p.123

^۴ . Veda

^۵ . Vedic Literature

^۶ . Vid

^۷ . Winternitz, Muriz, *A History Of Indian Literature*, Calcutta University Press, Calcutta, 1927, Vol.1, p.53; See Also: Macdonell, *Ibid*, p.29

^۸ . Karma-Kānda

^۹ . Jnāna-Kānda